

VICATIS

**Unapređenje sustava
podrške iz
perspektive žrtava
kaznenih djela**

DRUŠTVO ZA
NENASILNO
KOMUNIKACIJO
association
for nonviolent
communication

CENTRE FOR LEGAL
RESOURCES

hrvatski pravni centar

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo
pravosuđa

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za ljudska prava
i prava nacionalnih manjina

PAT
ENT

Mirovni inštitut
Inštitut za sodobne družbene in politične študije
The Peace Institute
Institute for Contemporary Social and Political Studies

Koordinator: Hrvatski pravni centar (HR). Partneri: Association for Nonviolent Communication (SI), Centre for Legal Resources (RO), Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske (HR), Patent Association (HU), Peace Institute (SI), Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske (HR)

VICATIS – Unapređenje sustava podrške iz perspektive žrtava kaznenih djela

Istraživačko izvješće - Hrvatska

Ovaj projekt financira Program za pravosuđe Europske Unije (2014-2020).

Sadržaj ovog dokumenta predstavlja isključivo stavove autora i samo su oni za njega odgovorni. Europska komisija ne preuzima nikakvu odgovornost za način na koji će informacije sadržane u ovom dokumentu biti korištene.

1. Predgovor

U ovom su izvješću prikazani rezultati empirijskog istraživanja provedenog u sklopu projekta “Unapređenje sustava podrške iz perspektive žrtava kaznenih djela/ *Victim-centered Approach to Improving Support Services (VICATIS)*. VICATIS je međunarodni projekt kojeg financira Program za pravosuđe Europske unije u okviru natječaja JUST-JACC-VICT-AG-2016, usmjerenog na unapređenje implementacije Direktive 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP¹ (dalje: Direktiva o žrtvama). Koordinator projekta je Hrvatski pravni centar, a partneri su sljedeće organizacije i institucije: Ministarstvo pravosuđa RH i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; Patent Association (Mađarska); Centre for Legal Research (Rumunjska); Association for Nonviolent Communication (Slovenija) i Peace Institute (Slovenija).

U nekoliko izvješća koja su se bavila Direktivom o žrtvama, a objavljeni su na razini EU (npr. ona EIGE², FRA³, CECL i IALS⁴), ukazano je na važnost pružanja primjerenih, pravovremenih i individualiziranih informacije žrtvama kaznenih djela. U svim navedenim izvješćima ostvarivanje prava na informaciju identificirano je kao ključni preduvjet za informirano sudjelovanje žrtve u kaznenom postupku, te za osiguranje punog pristupa relevantnim službama i dostupnim uslugama. U Hrvatskoj, važne funkcije informiranja žrtve kaznenih dijela potvrdile su se kroz aktivnosti projekta „*Ciljana i rana procjena potreba i podrška žrtvama kaznenih djela*“/ *Targeted Early Victim Needs Assessment and Support – TEVNAS*⁵.

Većina dostupnih studija temelji se na analizi pravnog i institucionalnog okvira za osiguravanje prava žrtava kaznenih djela te ne daje uvid u perspektivu samih žrtava. Neke od partnerskih organizacija na projektu VICATIS iz Hrvatske, Rumunjske i Slovenije sudjelovale su kao članice mreže FRANET u istraživanju Agencije EU za temeljna prava (FRA) “Sudjelovanje djece u pravosudnom postupku”, koje

¹ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP. OJ L 315, 14.11.2012, p. 57–73 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV). Special edition in Croatian: Chapter 19 Volume 015 P. 58 – 74. Dostupna na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&from=HR>

² http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0115698enn_0.pdf

³ <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/victims-crime-eu-extent-and-nature-support-victims>

⁴ <http://www.victimprotection.eu/images/4.38-Comparative-Report.pdf>

⁵ Više informacija na poveznici: <http://www.hpc.hr/2016/01/27/ciljana-i-rana-procjena-potreba-i-podrska-zrtvama-kaznenih-djela-targeted-early-victim-needs-assessment-and-support-tevnas/>

je pokazalo da postoji razlika u doživljaju određenih aspekata kaznenog postupka između stručnjaka koji djeluju u sklopu sustava i djece žrtava. Iz perspektive djece žrtava kaznenih djela, upravo je nedostatak informacija bio najproblematičniji aspekt njihovog iskustva s pravosudnim sustavom. Temeljem takvih rezultata prethodnih istraživanja odlučeno je da se projekt VICATIS usmjeri na istraživanje perspektive samih žrtava kaznenih djela te da se učinci europskog zakonodavstva procijene iz perspektive žrtava, obraćajući posebnu pozornost na informiranje.

Projektom se žele ostvariti sljedeći opći ciljevi:

1. Istraživanjem usmjerenim na perspektivu žrtava kaznenih djela poboljšati razumijevanje učinaka postojećih pravnih propisa, njihove provedbe te institucionalnog okvira na populaciju žrtava kaznenih djela. Rezultati istraživanja koristit će se u zagovaračkim aktivnostima i za razvoj instrumenata koji će potpomoći punijem ostvarivanju prava na informacije.
2. Doprinjeti unapređenju regulatornog, proceduralnog i institucionalnog okvira za učinkovitu i koherentnu implementaciju Direktive o žrtvama. Zagovarat će se poboljšanja javnih politika temeljena na dokazima u područjima relevantnim za žrtve kaznenih djela, na nacionalnoj razini i razini EU.
3. Izraditi oruđa za ostvarenje prava žrtve na informacije i na upućivanje službama za podršku. Izradit će se i distribuirati oruđa za više ključnih ciljnih skupina.

Očekuje se da će rezultati projekta direktno koristiti žrtvama kaznenih djela u zemljama uključenim u projekt, doprinjeti unapređenju javnih politika, procedura i institucionalnih okvira značajnih za žrtve kaznenih djela na nacionalnoj razini te informirati napore usmjerene zaštiti prava žrtava kaznenih djela na razini EU.

2. Uvod

2.1. Pravni položaj žrtava kaznenih djela

Središnje odredbe koje uređuju položaj žrtava kaznenih djela u Hrvatskom pravnom sustavu sadržane su u hrvatskom Zakonu o kaznenom postupku (dalje u tekstu: ZKP).⁶ Žrtva je kao poseban procesni

⁶ NN 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011 - pročišćeni tekst, 91/12 - Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017.

subjekt uvedena u hrvatski kaznenoproceni sustav 2008. godine, donošenjem novog ZKP-a. Do tada je pojam žrtve bio izostavljen iz teksta Zakona. Međutim, to ne znači da žrtva kaznenog djela nije imala prepoznat položaj u kaznenoprocenim sustavu. Upravo suprotno, izuzetno snažan položaj žrtava bio je zajamčen kroz procesni institut oštećenika.⁷ Oštećenik tradicionalno ima vrlo snažan položaj u hrvatskom kaznenoprocenim sustavu, s mogućnošću da u postupku sudjeluje kao tužitelj. Oštećenik kao tužitelj može preuzeti kazneni progon od države i djelovati kao glavni tužitelj u slučajevima kada državni odvjetnik utvrdi da nema osnova za kazneni progon ili kada odustane od vođenja kaznenog postupka. Oštećenik također ima pravo zahtijevanja naknade štete u kaznenom postupku, kao i obvezu sudjelovanja u postupku u svojstvu svjedoka.

Uvođenje žrtve kao posebnog subjekta kaznenog postupka nije dovelo do značajnijih promjena procesnog instituta oštećenika, već se žrtva kaznenog djela pojavljuje kao odvojeni procesni institut s posebnim procesnim pravima. Prava žrtava moguće je podijeliti u dvije skupine: izvanprocesna i procesna prava. Izvanprocesna prava prvenstveno se odnose na pomoć i zaštitu organizacija za pomoć i zaštitu žrtava, dok se kod procesnih prava prvenstveno misli na zaštitu od sekundarne viktimizacije žrtava tijekom njihovog sudjelovanja u kaznenom postupku. Dodajmo da žrtve mogu odlučiti hoće li preuzeti ulogu oštećenika u kaznenom postupku, čime im se omogućuje aktivno sudjelovanje u postupku s ciljem promicanja njihovih vlastitih interesa i ostvarivanja ishoda postupka koji bi bio u skladu s tim interesima.

Najnovije izmjene pravnog položaja žrtava kaznenih djela uvedene su u ZKP izmjenama i dopunama iz srpnja 2017. godine. Cilj tih izmjena bio je implementirati odredbe Direktive 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012., čime bi se uspostavio minimalni standard prava, pomoći i zaštite žrtava kaznenih djela. Time bi se također zamijenila Okvirna odluka Vijeća 2001/220/JHA (u daljnjem tekstu: Direktiva).⁸ Nakon donošenja tih izmjena i dopuna možemo zaključiti da je hrvatski ZKP u potpunosti usklađen s odredbama Direktive.⁹

Definicija žrtve kaznenog djela je propisana u članku 202. stavku 11. ZKP-a. Prema toj odredbi žrtva kaznenog djela je fizička osoba koja je pretrpjela fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda koji su izravna posljedica kaznenog djela. Žrtvom kaznenog djela smatraju se i bračni i izvanbračni drug, životni partner ili neformalni životni partner te potomak, a ako njih nema, predak, brat i sestra one osobe čija je smrt izravno prouzročena kaznenim djelom te osoba koju je ona na temelju zakona bila dužna uzdržavati.

⁷ Usp. Tomašević, Goran; Pajčić, Matko, *Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br. 2/2008, str. 817-857.

⁸ OJ L 315, 14. 11. 2012, str. 57-73.

⁹ Usp. Burić, Zoran, *Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transponiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 22, br. 2/2015, str. 383-410.

Temeljne odredbe koje uređuju položaj žrtve sadržane su u člancima 43.-50. ZKP-a. Članak 43. stavak 1. navodi prava žrtava kaznenih djela. Ta prava, između ostalog, uključuju: pristup službama za potporu žrtvama kaznenih djela, djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela, zaštitu od zastrašivanja i odmazde, zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja žrtve kao svjedoka, pratnju osobe od povjerenja pri poduzimanju radnji u kojima sudjeluje. Osim prava koja su zakonom zajamčena svim žrtvama kaznenih djela, posebna su prava zajamčena posebnim skupinama. Primjerice, posebna prava djece žrtava kaznenih djela zajamčena su člankom 44., stavkom 1., a prava žrtava kaznenog djela protiv spolne slobode i žrtava kaznenog djela trgovanja ljudima člankom 44., stavkom 4. Novu skupinu žrtava koja je uvedena u ZKP izmjenama i dopunama iz srpnja 2017. predstavljaju žrtve za koje su utvrđene posebne potrebe zaštite, uzimajući u obzir njihove osobne karakteristike. Prava posljednje skupine žrtava propisana su člankom 44., stavkom 5. te uključuju, između ostalog, pravo da je ispituje osoba istog spola, pravo uskraćivanja odgovora na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve te pravo zahtijevanja ispitivanja pomoću audio-video uređaja.

Osim ZKP-a, postoje i drugi propisi koji predstavljaju značajne pravne izvore za položaj žrtava kaznenih djela u hrvatskom pravnom sustavu. Oni, među ostalim, uključuju Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela,¹⁰ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima,¹¹ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji,¹² Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu,¹³ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći¹⁴ te Zakon o sudovima.¹⁵ U Hrvatskoj postoji mnogo podzakonskih akata relevantnih za položaj žrtava kaznenih djela.¹⁶

2.1. b Pravni status žrtava nasilja u obitelji

Nasilje u obitelji je kazneno djelo i prekršaj u hrvatskom kaznenopravnom sustavu. Stoga, kako bismo predstavili pravni status žrtava obiteljskog nasilja, moramo gledati odredbe hrvatskog kaznenog, kao i prekršajnog zakona. U ovom dijelu izvješća, samo se usredotočimo na položaj žrtava nasilja u obitelji, dok se problemi vezani uz razgraničenje obiteljskog nasilja kao kaznenog djela i obiteljskog nasilja kao prekršaja analiziraju u sljedećem poglavlju izvješća.

¹⁰ NN 80/2008, 27/2011. Više o tom Zakonu i njegovoj provedbi u praksi vidi: Bukovac Puvača, Maja, *Državne naknade za žrtve kaznenih djela u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, sv. 34, br. 1/2013, str. 333-357.

¹¹ NN 76/2009, 92/2014.

¹² NN 70/2017.

¹³ NN 64/2015.

¹⁴ NN 143/2013.

¹⁵ NN 28/2013, 33/2015, 82/2015, 82/2016.

¹⁶ Posljednji takav akt je Pravilnik o načinu provedbe pojedinačne procjene žrtve, NN 106/2017.

ZKP ne sadrži odredbe koje se posebno odnose na žrtve obiteljskog nasilja. Stoga žrtve nasilja u obitelji mogu koristiti sva prava koja su zajamčena žrtvama kaznenih djela generalno, a kada one pripadaju određenoj kategoriji žrtava (npr. djeca, žrtve s posebnim zaštitnim potrebama) mogu se koristiti pravima zajamčenima za tu kategoriju.

Osnovna odredba koja regulira položaj žrtava obiteljskog nasilja kao prekršaja u Hrvatskoj je Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (dalje: ZZNO). Prvi ZZNO usvojen je 2003. godine.¹⁷ Prvi ZZNO zamijenjen je drugim ZZNO-om u 2009. godini.¹⁸ Trenutni ZZNO usvojen je u srpnju 2017.¹⁹ a stupio je na snagu 1. siječnja 2018. Navodit ćemo posljednji u ovom izvješću. Prava žrtava obiteljskog nasilja primarno su regulirana prije svega u članku 6. ZZNO-a. Ta odredba, u stavku 1. sadrži popis od 15 prava žrtava nasilja u obitelji, među ostalima: pravo na pristup uslugama podrške žrtvama, pravo na djelotvorno pravno zastupanje u postupku, pravo na privremeno smještanje u odgovarajuću ustanovu. Ista odredba također navodi da žrtve nasilja u obitelji imaju druga prava propisana zakonom kojima se uređuje kazneni postupak,²⁰ osim ako takva prava, po svojoj prirodi, smiju biti korištena samo od žrtve kaznenog djela.

Na hrvatski zakon koji regulira status žrtava obiteljskog nasilja snažno utječe međunarodno, a posebno europsko zakonodavstvo koje uređuje istu stvar. Od međunarodnog prava posebnu važnost daje Deklaracija UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW).²¹ Odbor za uklanjanje diskriminacije žena u zaključnim očitovanjima o četvrtom i petom periodičnom izvješću Hrvatske koji je usvojen u srpnju 2015. godine, izrazio je zabrinutost zbog fenomena nasilja nad ženama u Hrvatskoj. Posebna je zabrinutost bila izražena u pogledu sljedećih pitanja: kašnjenje u ratifikaciji Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilju u obitelji; praksu dvostrukog uhićenja, pri čemu su žene žrtve obiteljskog nasilja uhićene i povremeno sankcionirane, zajedno s navodnim agresorima, da su verbalno uvredljive ili se brane; mnogobrojne pravne praznine koje rezultiraju da žene pokreću prekršajne postupke umjesto kaznenih, jer prekršajni omogućavaju puno bržu provedbu zaštite ali istovremeno ne tako jake sankcije kao u kaznenom, isključenje iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji intimnih partnerskih odnosa i prošlih odnosa u kojima partneri i dalje predstavljaju prijetnju nasiljem, u kojima partneri nisu živjeli zajedno, živjeli zajedno manje od tri godine ili nisu imali djecu zajedno; obustava zaštitnih naloga kada se navodni počinitelj nasilja u obitelji žali protiv takvog naloga; neodgovarajući broj skloništa za žene žrtve nasilja.²²

¹⁷ NN 116/2003.

¹⁸ NN 137/2009.

¹⁹ NN 70/2017.

²⁰ Što je ZKP.

²¹ Republika Hrvatska ratificirala je Konvenciju 1992. godine, a njezin Fakultativni protokol 2001. godine, vidi internetsku stranicu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske, <http://www.prs.hr/index.php/medunarodni-dokumenti/un-dokumenti/192-dokumenti-un-a> (zadnji put posjećeno 15. studenog 2017.).

²² CEDAW/C/HRV/CO/4-5, str. 5. dostupno na

U europskom kontekstu, Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilju u obitelji (Istanbulska)²³ ne može se zaobići. Republika Hrvatska je potpisala Konvenciju u siječnju 2013. godine, ali je tek nedavno ratificirana. U međuvremenu, Konvencija je postala je jedno od vodećih ideoloških pitanja u hrvatskom društvu.²⁴ Glavni argument protiv ratifikacije bio je da Konvencija promiče rodnu ideologiju.

Najvažniji instrument europskog prava koji regulira položaj svih žrtvi, a ne samo žrtava od obiteljskog nasilja je već spomenuta Direktiva 2012/29 /EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. kojom se utvrđuju minimalni standardi prava, podrške i zaštite žrtava kaznenih djela. Odredbe ove Direktive prenesene su u hrvatsko pravo prvenstveno izmjenama ZKP-a.

2.1.c Kazneni progon zbog nasilja u obitelji

Nasilje u obitelji prvi se put priznaje kao zaseban pravni fenomen u hrvatskom zakonodavstvu 1998. godine kada je usvojen Obiteljski zakon koji stupa na snagu u srpnju 1999. godine. U skladu s tim Zakonom nasilje u obitelji priznaje se kao prekršaj i može se kazniti zatvorskom kaznom u trajanju do 30 dana.²⁵ Prije toga kazneni je progon zbog nasilja u obitelji bio moguć samo za čin koji nije u skladu sa Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira.

Obiteljsko nasilje prvi se puta priznaje kao kazneno djelo 2000 .godine. Izmjenama i dopunama Kaznenog zakona koje su usvojene te godine²⁶ uvodi se novo kazneno djelo: Nasilničko ponašanje u obitelji. To kazneno djelo u hrvatskom zakonodavstvu postoji do 1. siječnja 2013. godine kada novi Kazneni zakon (dalje u tekstu: KZ) stupa na snagu. U novom KZ-u nasilje u obitelji prestaje biti zasebno kazneno djelo. Točnije, nasilje u obitelji uređuje se kao teži oblik mnogih drugih kaznenih djela. Cilj ovog novog pristupa prema nasilju u obitelji u kaznenom pravu je povlačenje jasne crte između nasilja u obitelji kao kaznenog djela s jedne strane i nasilja u obitelji kao prekršaja s druge strane. Međutim, taj novi koncept mnogi podvrgavaju kritici, posebice zbog blažeg stava prema nasilju u obitelji u odnosu na prijašnji zakon. Zbog toga zakonodavac ponovo uvodi nasilje u obitelji

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/HRV/CO/4-5&Lang=En (zadnji put posjećeno 15. studenog 2017.).

²³ CETS br. 210, dostupno na <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210> (zadnji put posjećeno 15. studenog 2017).

²⁴ Tema je opsežno popraćena od strane medija. Za informacije o medijima pogledajte <https://www.vecernji.hr/vijesti/ratifikacija-istanbulske-konvencije-podijelila-hdz-1199880> (zadnji put posjećeno 15. studenog 2017.).

²⁵ Članak 362. Obiteljskog zakona („Narodne novine“ br. 162/1998). Ova odredba glasila je: Bračni drug ili bilo koji punoljetni član obitelji koji se protivno članku 118. ovoga Zakona u obitelji nasilnički ponaša kaznit će se za prekršaj kaznom zatvora u trajanju od 30 dana.

²⁶ „Narodne novine“ br. 129/2000.

kao zasebno kazneno djelo 2015. godine izmjenama i dopunama KZ-a.²⁷ Sada se nasilje u obitelji u Hrvatskoj ponovno vodi kao zasebno kazneno djelo.

U isto se vrijeme nasilje u obitelji u hrvatskom zakonodavstvu vodi i kao prekršaj. Kao što je već ranije navedeno, to se po prvi puta uređuje Obiteljskim zakonom iz 1998. godine. Prvi zakon koji se obuhvatnije bavi nasiljem u obitelji kao prekršajem bio je Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (dalje u tekstu: ZZNO) koji je usvojen 2003. godine. U skladu sa ZZNO-om nasilje u obitelji još je uvijek prekršaj.

Budući da je nasilje u obitelji još uvijek i kazneno djelo i prekršaj, u praksi se često teško odlučiti treba li počinitelja kazneno goniti mehanizmima kaznenog prava ili mehanizmima prekršajnog prava. Kazneno pravo ima na raspolaganju strože sankcije, no prekršajno pravo brže reagira na slučajeve nasilja u obitelji. To je još uvijek veoma kontroverzno pitanje u hrvatskom zakonodavstvu.

2.2. Okviri nacionalne politike

Nasilje u obitelji veoma je bitno pitanje nacionalne politike u Hrvatskoj. U rujnu 2017. godine Vlada usvaja Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine.²⁸ Strategija je usredotočena na 7 pitanja: prevenciju nasilja u obitelji, zakonski okvir za zaštitu od nasilja u obitelji, potporu žrtvama nasilja u obitelji, psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji, unapređenje međuresorne suradnje, izobrazbu stručnjaka koji rade u području zaštite od nasilja u obitelji, podizanje javne svijesti o problemu nasilja u obitelji. Toj je strategiji prethodila Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji, za razdoblje od 2011. do 2016. godine.²⁹ Postoje još dvije Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji, jedna za razdoblje od 2005. do 2007. godine³⁰ i druga za razdoblje od 2008. do 2010. godine.³¹

Nasilje u obitelji u Hrvatskoj se smatra međuresornim pitanjem, to jest problemom koji treba rješavati koordiniranim djelovanjem raznih javnih ustanova i organizacija civilnog društva. Godine 2010. potpisan je Sporazum o suradnji između ministarstava nadležnih za poslove pravosuđa, unutarnje poslove, obitelji, zdravstva, socijalne skrbi te obrazovanja. Temeljem Sporazuma osnovan je Nacionalni tim za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama koji čine predstavnici ministarstava potpisnika sporazuma. Uz Nacionalni tim osnovani su i Županijski timovi koje čine

²⁷ „Narodne novine“ br. 56/2015.

²⁸ „Narodne novine“ br. 96/2017. Tekst Nacionalne strategije nalazi se na sljedećoj stranici: <http://www.mspm.hr/UserDocImages/Vijesti2017//Nacionalna%20strategija%20zastite%20od%20nasilja%20u%20obitelji%20za%20razdoblje%20do%202017.%20do%202022.%20godine.pdf> (posljednji pristup 16. studenog 2017.)

²⁹ „Narodne novine“ br. 20/2011.

³⁰ „Narodne novine“ br. 182/2004.

³¹ „Narodne novine“ br. 126/2007.

predstavnicima policije, prekršajnih i kaznenih sudova, zdravstvenih i odgojno-obrazovnih ustanova, centara za socijalnu skrb te organizacija civilnog društva. Zadaće ovih timova su da koordinirano prate i nadziru rad svih nadležnih tijela koja postupaju u slučajevima nasilja u obitelji i nasilja nad ženama, te unapređuju njihov rad kroz uspostavu i provedbu zajedničke edukacije.³²

Uz Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji trebalo bi u kontekstu ovog izvješća spomenuti i još dva strateška dokumenta. To su Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine³³ i Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine. Jedno od sedam područja Nacionalne politike za ravnopravnost spolova je uklanjanje svih oblika nasilja nad ženama. To će isto tako biti i jedan od prioriteta nove Strategije za ravnopravnost spolova koja je u izradi.³⁴ Jedan od četiri strateška cilja Nacionalne strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj je i eliminacija svih oblika nasilja nad djecom.³⁵

Ostali strateški dokumenti koji se moraju spomenuti u kontekstu nasilja u obitelji su Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji i Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja koji se također bave pitanjem međuresorne suradnje i koordinacije.

3. Proces prikupljanja podataka i metodologija

3.1. Problem i ciljevi istraživanja

Jedan od glavnih ciljeva projekta VICATIS je bolje razumijevanje učinaka zakonodavstva, djelovanja institucija u njegovoj primjeni te institucionalnog okvira u području zaštite i podrške žrtvama kaznenih djela. Provođenje istraživanja usmjerenog na iskustva žrtava jedno je od osnovnih sredstava za ostvarivanje tog cilja. U tom kontekstu, prvi je cilj empirijskog istraživanja čije rezultate ovdje prikazujemo istražiti iskustva, percepcije i stavove žrtava kaznenih djela o podršci koju su dobile, prvenstveno u odnosu na pružanje informacija, upućivanje u sustav za podršku te suradnju između relevantnih institucija.

³² Vidi Nacionalna strategija 2017-2022, str. 41-42

³³ Tekst Nacionalne politike nalazi se na sljedećoj stranici:

https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages//arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona//Publikacija_Nacionalna%20politika%20za%20ravnopravnost%20spolova%202011.-2015.pdf (posljednji pristup 16. Studenog 2017.)

³⁴ Nacionalna strategija 2017-2022, str. 10

³⁵ *Ibid.*

Podatci dobiveni provođenjem intervjua na uzorku žrtava kaznenih djela i prekršaja (nasilja u obitelji), poslužit će kao empirijski temelj za izradu preporuka za unapređenje procedura za pružanje podrške žrtvama na nacionalnoj razini, kako bi one što više odgovarale potrebama žrtava.

Po završetku empirijskih istraživanja u sve četiri zemlje u kojima se projekt provodi te analize rezultata na nacionalnoj razini, provest će se i komparativna analiza. Komparativnom analizom namjerava se procijeniti do koje su mjere u uključenim zemljama članicama EU implementacijski propisi i na njima utemeljena praksa doveli do harmonizacije stanja u području ostvarivanja prava i osiguranja podrške žrtvama kaznenih djela. Analiza će rezultirati i izradom preporuka za unapređenje situacije na razini EU.

3.2. Etika istraživanja i informirani pristanak

Rasprava o pitanjima etike istraživanja činila je značajan dio procesa planiranja empirijskog istraživanja u sklopu ovog projekta, te su precizno utvrđene procedure za osiguravanje primjerenog pristupa istraživača ispitanicama, za pribavljanje informiranog pristanka, osiguravanje povjerljivosti podataka i zaštite osobnih podataka. Na prvom koordinacijskom sastanku projekta, održanom u Zagrebu u studenom 2017., izrađene su zajedničke smjernice koje su istraživački timovi u svakoj od zemalja primjenjivali tijekom terenskog istraživanja.

Da bi se osigurao usklađen pristup svih nacionalnih istraživačkih timova, tijekom koordinacijskog sastanka raspravila su se sva relevantna načela etike istraživanja, a posebno postupci za osiguravanje informiranog pristanka. Uz to, raspravljene su etičke i sigurnosne preporuke Svjetske zdravstvene organizacije za istraživanje nasilja u obitelji³⁶. Pismo za ispitanice i obrazac za pristanak na sudjelovanje u istraživanju, izrađeni nakon zajedničke rasprave, detaljno opisuju sve značajne elemente procesa provođenja istraživanja te prava sudionica u istraživanju.

Uz standardne elemente važne za postupanje u odnosu na sudionice istraživanja, utvrđeno je da su za ovaj projekt važne još neke dodatne obveze. Prvo, s obzirom da je tema intervjua bilo iskustvo žena s nasiljem koje su počinili muški partneri, odlučeno je da će se koristiti samo žene intervjuerke. Također je odlučeno da će kriteriji za odabir intervjuerki uključivati prethodno istraživačko iskustvo i iskustvo rada s ranjivim skupinama. Drugo, sve su intervjuerke bile obvezne sudjelovati u obuci za rad

³⁶ World Health Organization (WHO). 1999. „Putting women's safety first: Ethical and safety recommendations for research on domestic violence against women.“ Geneva: Global Programme on Evidence for Health Policy. Publication no. WHO/EIP/GPE/99.2.

na ovom projektu, na kojoj se govorilo i o tome kako izbjeći da sudjelovanje u istraživanju rezultira bilo kakvim negativnim posljedicama. U tom kontekstu je naglašena dragovoljnost sudjelovanja (to jest, pravo ispitanica da u bilo kojem trenutku zaustave intervju i prekinu sudjelovanje). Sve su žene sudionice intervjuja dobile telefonski broj koje su mogle nazvati u slučaju psiholoških tegoba neposredno povezanih s intervjuom.

Uz načela istraživačke etike, u istraživačke postupke integrirane su i sve relevantne obveze sadržane u nacionalnim zakonima u Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumunjskoj i Sloveniji kojima je transponirana Direktiva 95/46/EC o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka.³⁷ U Hrvatskoj se radi o Zakonu o zaštiti osobnih podataka.³⁸

Uz to što je utjecala na proces pribavljanja informiranog pristanka, potreba za zaštitom osobnih podataka i identiteta sudionica utjecala je i na proces pronalaženja sudionica. Postupak odabira i regrutiranja sudionica za sudjelovanje u istraživanju proveden je u dvije faze. U prvoj fazi, istraživački je tim kontaktirao nekoliko skupina institucija koje imaju kontakt i rade sa žrtvama nasilja u obitelji, uključujući sudove (t.j. odjele za podršku žrtvama i svjedocima), centre za socijalnu skrb, ustanove socijalne skrbi (skloništa za žrtve nasilja u obitelji) i organizacije civilnog društva. Predstavnici kontaktiranih institucija zamoljeni su da ženama koje zadovoljavaju kriterije za sudjelovanje u istraživanju prenesu poziv na sudjelovanje, daju im materijale za informirani pristanak te da pribave njihov pristanak da ih kontaktiraju predstavnici projekta. U drugoj fazi, potencijalne su sudionice kontaktirali članovi istraživačkog tima, nakon čega je formalno proveden proces pribavljanja informiranog pristanka.

3.3. Uzorak i metodologija

Empirijsko istraživanje provedeno je na uzorku žena žrtava nasilja u obitelji koje su sudjelovale u kaznenom i/ili prekršajnom postupku u ulozi žrtve.

Istraživanje je provedeno korištenjem metode polustrukturiranog intervjuja. Protokol za provođenje intervjuja obuhvaćao je područje pružanja informacija o pravima, upućivanje u sustav za podršku i korištenje službi za podršku. Uz iskustva i percepcije ispitanica, prikupljene su informacije o procjeni

³⁷ Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 24. listopada 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka. OJ L 281, 23.11.1995, p. 31–50. Dostupna na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995L0046&from=HR>

³⁸ NN 103/03, 118/06, 41/08, 130/11, 106/12-pročišćeni tekst.

ispitanica u odnosu na spomenute aspekte njihovog sudjelovanja u kaznenom i/ili prekršajnom postupku. Protokol je sastavljen tako da je omogućio prikupljanje podataka o informiranju u različitim fazama postupka, ovisno o tome što je bilo primjereno u svakom pojedinom slučaju. Posebno su prikupljane informacije o interakcijama žrtava s policijom, državnim odvjetnicima i sucima. Uz to, prikupljene su informacije i o generičkim i o specijaliziranim službama za podršku, iz javne i privatne sfere (uglavnom se radi o organizacijama civilnog društva). S posebnom pozornošću ispitana je i suradnja između institucija u ovom kontekstu.

Terensko istraživanje provedeno je u razdoblju od 17. travnja do 23. svibnja 2018. godine na uzorku od 20 ispitanica iz 13 različitih naselja. Prema broju stanovnika, mjesta prebivališta se kreću od zaseoka s manje od 100 stanovnika do Zagreba. Prosječna dob ispitanica je 37,05 godina a srednja dob 38 godina. Raspon dobi iznosi 39 godina, pri čemu najmlađa ispitanica ima 19 godina, a najstarija 58.

Sedam ispitanica sudjelovalo je isključivo u kaznenom postupku, sedam samo u prekršajnom, dok je šest ispitanica izvijestilo da su sudjelovale i u kaznenom i u prekršajnom postupku. Detaljnije informacije o sudjelovanju ispitanica u postupcima prikazane su u nastavku ovog izvješća.

Intervjui su u prosjeku trajali 66 minuta, s rasponom od 30 minuta do 104 minute. Takva varijacija vjerojatno je značajnim dijelom uvjetovana razlikama u iskustvu pojedinih ispitanica, zbog kojih je korišten manji ili veći broj dijelova protokola za provođenje intervjua.

4. Rezultati istraživanja

4.a. Karakteristike sudjelovanja u postupku (vrsta i trajanje postupka; prethodni postupci; neprijavlivanje)

Kao što je objašnjeno, u Hrvatskoj nasilje u obitelji može se procesuirati i kao kazneno djelo, i kao prekršaj. Neke od ispitanica imale su iskustva u obje vrste postupka, pa tako iz izvješća o provedenim intervjuima nije uvijek moguće jasno razlikovati iskustva koje su ispitanice imale u kaznenom, od onih koje su imale u prekršajnom postupku.

U svakom slučaju, rezultati istraživanja ukazuju na problem neprijavlivanja slučajeva nasilja u obitelji. Nekoliko ispitanica je istaknulo da su i ranije doživljavale slučajeve obiteljskog nasilja koje nisu prijavile, primjerice zbog toga što su nastojale spasiti svoj brak i obitelj, ili zato što nisu vidjele svrhu prijavljivanja dok god još žive s počiniteljem. Jedna ispitanica je tvrdila da ju je suprug stalno

zlostavljao, ali da je ona oklijevala da ga prijavi policiji zbog financijskih razloga – bila je nezaposlena, a naplata novčane kazne počinitelju značila bi manje novaca za cijelu obitelj.

Rezultati istraživanja također pokazuju da u nekim slučajevima postupanje tijela vlasti može obeshrabriti žrtvu da prijavi nasilje. Jedna ispitanica je kazala da je bila obeshrabrena u prijavljivanju slučaja obiteljskog nasilja uslijed vrlo neprimjerenog policijskog ponašanja, jer je policijski službenik, koji se javio na njezin poziv, prijetio da će morati platiti 6000 kuna za policijsku intervenciju, jer su zbog nje morali na teren bez razloga (*"... kada je došla policija nije ga htjela vodit'... meni su rekli da ću ja platit' 6000 kuna... znači, prvi puta kada su došli, kada sam prijavila..."*). Druga ispitanica je izjavila da joj je državni odvjetnik preporučio da odustane od optužbe, a kada ga je upitala zašto, *"...Onda mi je rečeno da pošto su djeca žrtve nasilja da bi ... taj postupak bit jako stresan za njih"*. Takav pristup službenika je neprofesionalan i u potpunoj suprotnosti s načinom na koji bi trebali postupati prema žrtvi obiteljskog nasilja – pružajući ohrabrenje i podršku.

4.b. Informacija o pravima - opseg (sveobuhvatnost)

Osnovne odredbe koje reguliraju prava žrtava kaznenih djela da budu obaviještene o svojim pravima nalaze se u članku 43., stavku 4.-6. Zakona o kaznenom postupku. Stavak 4. propisuje da su sud, državni odvjetnik, istražitelj i policija dužni obavijestiti žrtvu o njegovim/njezinim pravima kada poduzimaju prve procesne radnje u kojima sudjeluje žrtva. Dužni su to učiniti na razumljiv način. Stavak 5. obvezuje ih da postupaju obzirno prema žrtvama kaznenih djela i da budu sigurni da su žrtve razumjele obavijest o svojim pravima. Stavak 6. propisuje njihovu dužnost da upute žrtvu, na razumljiv način, o važnosti njegova/njezina sudjelovanja u postupku u ulozi oštećenika.

Detaljne odredbe koje se odnose na način na koji policijski službenici obavještavaju žrtve o njihovim pravima nalaze se u pravilniku: Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika.³⁹ Prema tim odredbama policijski službenik će obavijestiti žrtvu, u vrijeme prvog kontakta s njim/njom, na razumljiv i prikladan način o pravima koja njemu/njoj pripadaju i o načinu na koji ih on/ona može ostvariti. Za vrijeme tog procesa policijski službenik će voditi računa o žrtvama koje spadaju u jednu od posebnih kategorija žrtava (invalid, dijete, stranac i drugi). Obavijest se prvo daje usmeno, a potom pismeno. Obavijest koja je dana žrtvama sadržava ne samo obavijest o pravima, već i obavijest o dostupnim službama za potporu i besplatnom telefonskom broju za pomoć žrtvama kaznenih djela. Policijski službenik će učiniti sve navedeno, neovisno o tome želi li žrtva prijaviti kazneno djelo ili ne želi prijaviti kazneno djelo.

³⁹ NN 89/2010, 76/2015.

Što se tiče državnih odvjetnika, njihova dužnost da obavijeste žrtve o njihovim pravima je daljnje regulirana u Poslovniku državnog odvjetništva.⁴⁰ Međutim, ove odredbe propisuju samo da je državni odvjetnik dužan obavijestiti žrtvu o njezinim pravima u skladu sa Zakonom o kaznenom postupku i posebnim zakonom (članak 90. stavak 2.). Obvezujući nalog Glavnog državnog odvjetnika svim županijskim i općinskim državnim odvjetništvima od 9. srpnja, 2014. godine, obvezao je sve državne odvjetnike da obavijeste žrtve o njihovim pravima te o postojanju i upućivanju žrtava Odjelima za pomoć i potporu žrtvama i svjedocima koji su uspostavljeni na više općinskih sudova i o mogućnosti kontaktiranja Nacionalnog pozivnog centra za pomoć žrtvama kaznenih djela i prekršaja (besplatan broj 116006).⁴¹

Kao što je već ranije navedeno, žrtve nasilja u obitelji se u ZKP-u ne navode kao zasebna skupina žrtava. To znači da u slučajevima kada se nasilje u obitelji vodi kao kazneno djelo ne postoje odredbe koje se tiču prava žrtava nasilja u obitelji na dobivanje informacija. Ista je situacija i sa svim ostalim žrtvama (vidi gore).

Međutim, situacije je nešto drugačija u slučajevima kada se nasilje u obitelji vodi kao prekršaj jer tada vrijede odredbe ZZNO-a. Posebne odredbe s informacijama o pravima žrtava nasilja u obitelji nalaze se u članku 2. stavku 3. ZZNO-a. No te su odredbe nastale po uzoru na slične odredbe ZKP-a i ne predstavljaju nikakvu novost.

Posebne odredbe o načinu na koji bi se žrtve nasilja u obitelji trebalo upoznati s njihovim pravima nalaze se u Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, u stavku 3.4. (s obzirom na policijske službenike/ce), u stavku 2.2. (s obzirom na djelatnike/ce centra za socijalnu skrb) te u stavku 3. (s obzirom na pravosudna tijela).

Rezultati istraživanja pokazuju da je većina ispitanica prvu informaciju o pravima primila u policiji, s time da su neke precizirale da je to bilo tijekom prvog formalnog ispitivanja. Opseg prava o kojima su informirane razlikuje se u odnosu na pojedine ispitanice, a vjerojatno ovisi i o razdoblju u kojemu je vođen konkretni postupak, s obzirom da se popis prava žrtava s vremenom proširivao. Uz to, opseg prava ovisi i o tome je li bilo obuhvaćeno i seksualno nasilje, jer žrtve seksualnog nasilja imaju poseban katalog prava.

Neke od ispitanica su bile informirane o njihovim pravima pisanim putem, dok su neke bile informirane i pismeno i usmeno. Pojedini policijski službenici i državni odvjetnici su pitali ispitanice jesu li razumjele svoja prava i omogućili im da postavljaju pitanja. Valja istaknuti da je jedna ispitanica kazala da policijski službenici, informirajući je o njezinim pravima, nisu bili sigurni u značenje nekih prava: *“Oni su se trudili to objasniti, iako su neke stavke i njima bile nejasne jer su se međusobno onako gledali, pa su ono kao da meni razjasne bolje, nešto su se između sebe, kao „na kog bi se ovo*

⁴⁰ NN 5/2014, 123/2015.

Nacionalna strategija razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2016. do 2020. godine, NN 75/2015.

trebalo odnosit'". Nije ni njima bilo u potpunosti jasno, to sve što piše. Bili su ljubazni, mislim ono. Htjeli su to sve usmeno obrazložiti, ali na kraju su mi ostavili taj papir. Na kojem to sve piše, ne". Navedeno ukazuje da popis prava žrtava nije u potpunosti razumljiv. Ako policijski službenici ne razumiju u potpunosti svako od prava zajamčenih žrtvama, onda ne mogu žrtvu ispravno informirati o tim pravima.

Premda je nekoliko ispitanica izjavilo da nisu primile nikakvu informaciju od strane policije, većina ih je ipak primila barem neku informaciju o njihovim pravima. Većina ispitanica koje nisu primile sveobuhvatnu informaciju pravima od strane policije, ipak su obaviještene da mogu kontaktirati centar za socijalnu skrb te o mogućnosti smještaja u sklonište. Ipak, jedna ispitanica se posebno pritužila da je policija nije obavijestila o skloništu.

Nije izrijeком propisano na koji način suci obavještavaju žrtve o njihovim pravima pa, sukladno tome, rezultati istraživanja pokazuju da su ispitanice imale prilično raznovrsna iskustva u odnosu na informacije dobivene od strane državnih odvjetnika i sudova, počevši od primanja potpune informacije, pa sve do primitka nikakve informacije.

Istraživački projekt koji je proveden u Hrvatskoj u posljednje dvije godine je identificirao određene probleme u načinu na koji su žrtve informirane o svojim pravima i dao preporuke kako bi popravio situaciju.⁴² Problemi se primarno odnose na formu u kojoj su žrtvama dane informacije o njihovim pravima i o službama za potporu (usmeno umjesto pisano) i na nisku razinu dostupnosti informacije na stranim jezicima.

4.c. Informacija o pravima - postupak (pravovremenost, razumljivost, interakcija, stav policijskih službenika, državnih odvjetnika, sudaca)

Istraživanje je pokazalo da žrtve trebaju vrlo konkretne informacije o njihovim pravima. Neke ispitanice su istaknule da, premda su primile informaciju o pravima, nisu bile dostatno informirane o mogućnostima ostvarivanja svojih prava. Različita su iskustva glede primanja informacija od različitih tijela. Neke su ispitanice kazale kako su najkorisniju i najkonkretniju informaciju dobile od policijskih službenika, neke od državnih odvjetnika, a neke od sudaca. Jedna ispitanica je istaknula da joj je najvažniju informaciju dao policijski inspektor, zato jer je nakon toga znala što može očekivati u postupku. Neke ispitanice su takve informacije dobile od odjela za podršku žrtvama. Neke su ispitanice istaknule da nisu bile dovoljno informirane o njihovim predmetima – o samom postupku i o

⁴² Vidi Izvještaj o projektu Burić, Zoran; Lučić, Branka, *Pravni i institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenog djela u RH*, str. 33-35, dostupan na <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=40&pageID=41> (zadnji put posjećeno 15. studenog 2017.).

tome kako ostvariti praktična prava, kao i da im je nedostajala besplatna pravna pomoć koja bi im koristila.

S druge strane, neke ispitanice nisu primile nikakvu informaciju o pravima, ili pak nisu imale koristi od informacije koju su primile, jer tijelo koje im je informaciju dalo nije nastojalo provjeriti jesu li priopćena prava zaista razumjele. Primjerice, jedna ispitanica je kazala da od državnog odvjetnika nije dobila nikakvu informaciju, kao niti od suca, te da je imala dojam da oni jednostavno žele odraditi svoj posao. Druga je rekla kako joj je sudac jednostavno pročitao njezina prava i upitao je da ih razumije, ali samo da bi poštivao formalni protokol. Još jedna ispitanica je rekla da je državni odvjetnik više bio zainteresiran za progon, nego da nju informira o njezinim pravima. Konačno, jedna ispitanica je rekla da se ne sjeća niti jedne informacije koju bi joj dala policija zbog njezinog tadašnjeg stanja, jer je policija s njome razgovarala u bolnici, gdje se liječila od ozljeda koje joj je nanio suprug. Svi opisani primjeri pokazuju da tijela koja daju informacije žrtvama (policijski službenici, državni odvjetnici i suci), ne trebaju samo zadovoljiti formu, nego se uvjeriti da je žrtva bila sposobna razumjeti njezina prava, te uz to moći žrtvi objasniti bilo koje njezino pravo i način na koji ga je moguće ostvariti.

Iako bi prava žrtava kao takva trebala biti bolje obrazložena, a posebno neko od prava koje bi u određenom konkretnom slučaju moglo biti posebno relevantno, važno je da žrtve informaciju dobiju ne samo u usmenom obliku, nego i pismeno. Kao što je jedna ispitanica istaknula: *“Mi žrtve ne čujemo. Nama je to jako puno informacija. Umorne smo od tih informacija. U glavi nam je kaos”*. Moguće je zaključiti da postojanje popisa prava nije dostatno – pisana informacija o pravima mora biti informativnija, u smislu da bi trebala objasniti značenje svakog pojedinog prava i načine na koje je to pravo moguće realizirati. Stoga bi navedena informacija o pravima trebala imati oblik brošure.

Naposljetku, neke ispitanice su izjavile da su primile informacije u više navrata (od strane policije, državnih odvjetnika i sudaca). Ipak, premda opetovano ponavljanje prava žrtava u različitim fazama postupka može biti i zamorno (u smislu previše informacija), ono zasigurno ima smisla, imajući u vidu da se potrebe žrtava mogu mijenjati kroz vrijeme. Jedna ispitanica je rekla: *“Tko bi pomislio da će te neke stvari koje Vam u tom trenu nisu prioritet, da će kasnije postati”*. Navedeno potvrđuje potrebu da se žrtve informiraju u pisanom obliku i na razumljiv način, kao i potrebu da policijski službenici, državni odvjetnici i suci provjeravaju je li žrtva razumjela njezina prava.

4.d. Informacija o pravima – djeca

Većina ispitanica je izjavila da niti jedan član njihove obitelji nije sudjelovao u postupku, no nekoliko ih je imalo određenih iskustava u vezi njihove djece. Jedna ispitanica, čija su djeca sudjelovala u postupku, kazala je da je centar za socijalnu skrb osigurao potporu i savjetovanje, dok su sva tijela

postupka (policijski službenici, državni odvjetnik i sudac) bili puni razumijevanja i ohrabrenja. Druga ispitanica je rekla da su svi profesionalno uključeni u postupak bili dostupni i obzirni, s time da je naglasila kako je odjel za podršku žrtvama imao posebno važnu ulogu. S druge strane, jedna ispitanica je rekla da njezin sedamnaest i pol godišnji sin nije primio nikakvu informaciju o svojim pravima od strane policije, dok je druga rekla da, premda joj je osobno nuđena psihološka podrška, nitko takvu podršku nije ponudio njezinim dvjema kćerima koje su svjedočile nasilju. Dakle, očito je važno žrtvama nasilja u obitelji da budu dobro informirane ne samo o svojim pravima, nego i o pravima njihove djece koja su uključena u postupak, kao i mehanizmima ostvarivanja tih prava.

4.e. Informacija o pravima – ocjena žrtve

Rezultati istraživanja pokazuju da je, iz perspektive žrtava, prva informacija vrlo važna jer je moguće da tek u tom trenutku po prvi puta osoba shvati da je ona žrtva i da kao takva ima određena prava. Žrtve trebaju i očekuju podršku i ohrabrenje te je njihov prioritet da budu informirane o svojim pravima, a posebno o pravu na (fizičku) zaštitu. Jedna ispitanica je kao najkorisniju informaciju istaknula onu da je počinitelj neće moći kontaktirati niti joj nauditi tijekom najmanje 24 sata, jer je pritvoren. Mnoge su ispitanice istaknule važnost sigurnosti, odnosno „osjećaja sigurnosti“ u odnosu na počinitelja. Jedna je ispitanica rekla: *“Općenito mislim da je najbitnije da žene dobiju informaciju kamo se mogu skloniti i kako. Što postoji i što mislim da mnoge ne znaju”*. Najvažnije je moći se odmah maknuti od počinitelja.

Neke ispitanice su rekle da su od različitih tijela (policijskih službenika, državnih odvjetnika i sudaca) primile iste informacije o pravima, dok su neke rekle da su sve te informacije bile vrlo osnovne i općenite, a da su one trebale precizne informacije i konkretne upute koje bi im govorele što da rade kako bi ostvarile i zaštitile pojedina prava. Policijski službenici bi morali imati više senzibiliteta u odnosu na specifičnu situaciju žrtve, a moguće teško emocionalno stanje svakako treba uzeti u obzir prilikom davanja konkretne informacije. Uz to, policijski službenici, u najranijoj fazi postupka, moraju biti sposobni uputiti žrtvu prema specifičnoj organizaciji ili ustanovi koja žrtvama pruža podršku i pomoć, sukladno situaciji i potrebama konkretne žrtve.

Istraživanje je pokazalo i da se neke žrtve same nastoje informirati o svojim pravima, u slučajevima kada nisu primile nikakvu informaciju, ili nisu primile relevantnu informaciju od državnih tijela. Jedna ispitanica je kazala da je od policije, suca i centra za socijalnu skrb primila samo osnovne informacije, a da je konkretne informacije koje su joj trebale našla na Internetu, uključujući informacije o ženskim organizacijama koje su joj pružile pravni savjet. Druge dvije ispitanice su također kazale da su se informirale preko Interneta. Stoga bi bilo vrlo prikladno razviti mehanizme „online“ informiranja o pravima, koji bi bili dostupni svakoj žrtvi neovisno o tome je li prijavila, ili (još) nije prijavila obiteljsko nasilje.

U odnosu na obavijest o pravu ili mogućnosti ispitivanja putem audio-video uređaja, nekoliko ispitanica je istaknulo, izriječno ili implicitno, važnost mjera koje onomegućuju susrete žrtve i počinitelja. U tom smislu valja preporučiti mogućnost uporabe audio-video uređaja tijekom ispitivanja žrtve. Ipak, jedna ispitanica je rekla: *“ja se ne osjećam tako ugodno kad je on sa mnom u sudnici dok ja pričam svoj dio priče”*, no smatra da nije pogodno da sud ispituje okrivljenika i nju kao žrtvu odvojeno jer: *“Kad sam ja u sudnici ja nisam s njim, ne čujem što on priča, pa je možda on svašta rekao za mene, pa možda.. kad su me vidjeli su mislili da sam ja zapravo takva, da sam ja zapravo kriva, da je on u redu osoba i trudi se, ali da je ne želim sudjelovati s njime. Takav je moj dojam, da oni tako misle.”* Stoga bi trebalo imati na umu da, u nekim slučajevima, žrtva može imati interes da se suoči s optuženikom za obiteljsko nasilje i o tome valja voditi računa.

Rezultati istraživanja ukazali su na još jedan značajan problem – opetovana ispitivanja. Nekoliko ispitanica se požalilo da su morale pričati svoje priče opetovano ispočetka, pred različitim tijelima. Jedna je ispitanica rekla da joj je to ponavljanje prouzrokovalo osjećaj nelagode i nezaštićenosti, pa čak i osjećaj da se njoj sudi. U takvim situacijama jako je važno da osoba, koja je ispituje, žrtvi objasni da ona nije krivac, nego žrtva. Jedna ispitanica je tako objasnila: *“Da vam kažu da imate pravo na zaštitu, da imate pravo ih nazvat', da imate pravo prijaviti i najmanje približ... znači, uznemiravanje, da vi imate ipak da ste vi sigurni... je, da si siguran...”*.

Naposljetku, jedna ispitanica je sugerirala da bi policijski službenik, koji ispituje žrtvu obiteljskog nasilja, trebao biti istog spola kao i žrtva, dok je druga rekla kako bi možda bilo lakše govoriti policijskoj službenici.

4.f. Sustav podrške žrtvama - javni, tj. javno vođen ili financiran (pristup uslugama, opseg dostupnih i korištenih usluga)

Sustav podrške žrtvama (dalje u tekstu: SPŽ) u Hrvatskoj se sastoji od državnih tijela te nevladinih organizacija. Državna tijela koja djeluju u SPŽ-u u Hrvatskoj te njihove djelatnosti su:

1. Ministarstvo pravosuđa – Postoji posebno tijelo unutar samog ministarstva – Samostalna služba za podršku žrtvama i svjedocima - koje je odgovorno za koordinaciju, harmonizaciju te nadzor rada odjela za podršku žrtvama i svjedocima koji djeluju pri sudovima. Također, Samostalna služba ima vodeću ulogu u institucionalizaciji SPŽ-a u Hrvatskoj, promovira međuresornu suradnju na terenu te upravlja strategijom razvoja SPŽ-a.
2. Ministarstvo unutarnjih poslova - Navedeno ministarstvo surađuje sa Ministarstvom pravosuđa u Povjerenstvu za nadzor i poboljšanje sustava za podršku žrtvama i svjedocima. Policijski službenici imaju ključnu ulogu u informiranju žrtava o njihovim pravima. Informacije koje policijski službenici

prenose žrtvama o njihovim pravima sastoje se i od podataka o dostupnim organizacijama koje pružaju pomoć žrtvama. Sve policijske uprave (u hrvatskoj ima 20 policijskih uprava) imaju koordinatore koji su zaduženi za suradnju sa Samostalnom službom za podršku i pomoć žrtvama i svjedocima.

3. Državno odvjetništvo - Državni odvjetnici su dužni obavijestiti žrtvu o njenim pravima te ih uputiti da se obrate odjelima za podršku žrtvama i svjedocima koji djeluju pri županijskim sudovima.

4. Odjeli za podršku žrtvama i svjedocima - Takvi odjeli postoje na 7 županijskih sudova (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, Vukovar, Sisak, Zadar). Uloga odjela je pružiti emocionalnu podršku, praktične informacije te podatke o pravima žrtava i svjedoka.

5. Centri za socijalnu skrb, Ministarstvo hrvatskih branitelja, Ministarstvo zdravstva.

Da bi se mogle koristiti svojim pravima, potrebno je da žrtve o njima budu informirane na razumljiv način. No, rezultati provedenog istraživanja pokazuju da žrtve nasilja u obitelji općenito nisu na odgovarajući način informirane o javnim uslugama podrške žrtvama. Primjerice, većina ispitanica nije bila informirana o postojanju odjela za podršku žrtvama. Jedna ispitanica koja je o tom odjelu bila informirana na sudu, u pisanom obliku, objasnila je da nije bila dobro informirana o vrsti usluga koje taj odjel pruža, budući da nije primila psihološku pomoć koja joj je zaista bila potrebna. Premda je imala pratnju u čekaonici suda, što je bilo od pomoći, njoj je trebala prvenstveno psihološka pomoć. Druga ispitanica koja je bila informirana o odjelu za potporu žrtvama, od tog je odjela primila pomoć, no prvenstveno u obliku pravne pomoći, a ne psihološke pomoći koja joj je trebala. Stoga su i ona i njezina djela psihološku pomoć osigurali privatno.

Neke ispitanice su o specijaliziranim uslugama bile informirane od najranijih stadija postupka – u policiji. Većina ispitanica koje su bile upućene u centre za socijalnu skrb, bile su zadovoljne pruženom potporom. Dvije ispitanice su istaknule kako im je kroz cijeli postupak centar za socijalnu skrb bio od najveće pomoći. Ipak, neke ispitanice nisu bile zadovoljne podrškom koju su primile u centrima za socijalnu skrb.

Istraživanje je ukazalo na još jedan veliki problem sustava podrške žrtvama: usluge podrške žrtvama ne pokrivaju cijeli državni teritorij i nisu ravnomjerno raspoređene po svim regijama. Tako je jedna ispitanica sugerirala da bi informacija o pravima žrtava trebala specificirati ustanove i organizacije koje pružaju pomoć žrtvama, a koje su lokalne ili lokalno dostupne. Druga ispitanica je rekla da je u policiji dobila brošuru o pravu na pristup službama koje pružaju potporu žrtvama, no ta se brošura odnosila na Zagreb, a ne na županiju u kojoj ona živi. Nedavna istraživanja su pokazala mnoge probleme u vezi regionalne pokrivenosti SPŽ-a u Hrvatskoj.⁴³ To se odnosi na dijelove SPŽ-a koji su u

⁴³Pročitati projektni izvještaj, Burić, Zoran; Lučić, Branka, *Pravni i institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenog djela u RH*, s. 27 nadalje, dostupno na: <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=40&pageID=41> (pogledamo 11. studenog 2017)

nadležnosti državnih tijela, a također i onih u nevladinim organizacijama. U ovome trenutku odjeli za podršku žrtvama i svjedocima djeluju pri samo 7 županijskih sudova, dok ih nema na općinskim te prekršajnim sudovima. No, na nekim područjima, uspostavljeni odjeli pri županijskim sudovima pružaju svoje usluge općinskim i prekršajnim sudovima ustanovljenima na području tog županijskog suda.

4.g. Sustav podrške žrtvama - privatni, tj. privatno vođen ili financiran (pristup uslugama, opseg dostupnih i korištenih usluga)

Nevladine organizacije (NVO) važan su dio hrvatskog SPŽ-a, posebno u sljedećim područjima: žrtve ratnih sukoba, žrtve spolnog i obiteljskog nasilja, žrtve trgovanja ljudima, djeca kao žrtve. NVO ustanovljavaju i vode skloništa za žrtve obiteljskog nasilja, primarno za žene i djecu.

Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja je ustanovilo Ministarstvo pravosuđa u suradnji sa Udrugom za podršku žrtvama i svjedocima. Samostalna služba za podršku žrtvama i svjedocima nadzire rad Nacionalnog pozivnog centra.

Problem regionalne pokrivenosti SPŽ-a u Hrvatskoj odnosi se i na nevladine organizacije. Ranije provedeno istraživanje je pokazalo da je rijetka prisutnost nevladinih organizacija koje su dio SPŽ-a u ruralnim područjima.⁴⁴ Navedeno istraživanje je pokazalo kako određena državna tijela upućuju žrtve odijelima pri županijskim sudovima, ali i nevladinim organizacijama koje pružaju specijaliziranu podršku određenim skupinama žrtava. Najviši postotak prakse takvog upućivanja zabilježen je unutar policije. Druge državne institucije - sudovi, državna odvjetništva, centri za socijalnu skrb - uglavnom upućuju žrtve drugim državnim tijelima koja su dio SPŽ-a (odjeli pri županijskim sudovima). Također, broj upućivanja je mnogo viši kod županijskih sudova nego kod općinskih i prekršajnih sudova, što bi se moglo objasniti nepostojanjem odjela za podršku žrtvama i svjedocima na toj razini.

Podrška pružena unutar SPŽ-a razlikuje se ovisno o organizaciji koja ju pruža, ali je dostupna prije, tijekom i nakon završetka kaznenog postupka te je također neovisna od njega, što znači da žrtva može pristupiti SPŽ-u pa i ako odluči ne prijaviti kazneno djelo ili aktivno sudjelovati u kaznenom postupku.

Imajući obzira prema žrtvama obiteljskog nasilja, posebno ženama i djeci, može se konstatirati kako je u Hrvatskoj SPŽ namijenjen žrtvama obiteljskog nasilja puno bolje razvijen od SPŽ-a namijenjenog žrtvama drugih kaznenih djela. Navedeno stanje je primarno rezultat činjenice postojanja razvijene NVO scene koja promovira i štiti prava te interese žrtava nasilja u obitelji.

Čak je i provedeno istraživanje pokazalo da su općenito žrtve koje su koristile usluge NVO bile u velikoj mjeri zadovoljne pruženom podrškom. Primjerice, jedna ispitanica, koja je bila smještena u

⁴⁴*ibid.*

sklonište, nije se tamo osjećala sigurnom te se žalila na nepostojanje usluga podrške – dobila je podršku od NVO. Druge dvije ispitanice su primile vrlo dobru podršku od psihologa iz NVO. Jedna ispitanica je istaknula da je dobila i pravnu i psihološku pomoć od organizacije civilnog društva, uključujući i informaciju o financijskoj pomoći koju je u tom trenutku trebala. Druge ispitanice su istaknule važnost psihološke pomoći, od najranijih stadija postupka, koja pomoć vjerojatno nije dostatno osigurana u javnim službama, jednako kao i financijska pomoć u određenim situacijama.

4.h. Usluge podrške / ocjena žrtve

Valja naglasiti da su iskustva ispitanica, u odnosu na nevladine organizacije koje su im pružale pomoć kao žrtvama obiteljskog nasilja, općenito jako dobra.

Što se tiče ocjene postojećih usluga podrške općenito od strane žrtava, valja dodati da su dvije ispitanice ukazale na nedostupnost usluga podrške po okončanju sudskog postupka, s obzirom da je podrška potrebna i nakon završetka postupka. Navedeno su istaknule kao veliki problem. Uistinu, cijeli sustav je usko vezan uz kazneni postupak, iako se mnoge važne potrebe žrtava ne odnose na njihovo sudjelovanje u konkretnom postupku. Za žrtvu je obeshrabrujuće znati da će, kada postupak bude okončan, ostati sama.

3. Zaključci

Rezultati analize normativnog, političkog i institucionalnog okvira, kao i rezultati provedenog istraživanja, podupiru sljedeće zaključke:

1. Informacija o pravima žrtvi se treba dati i u pisanom i u usmenom obliku. Pisana informacija treba biti u obliku brošure ili letka, koji ne bi sadržavao samo popis apstraktnih prava, nego i jasno obrazloženje svakog prava, popraćeno konkretnim i preciznim uputama kako koristiti pojedino pravo, kao i informaciju o tome kome se obratiti za pomoć. Usmena informacija o pravima treba služiti tome da, s jedne strane, žrtvi omogući postavljanje dodatnih pitanja kako bi uistinu razumjela svoja prava, a s druge strane, da osoba koja daje informaciju o pravima može provjeriti je li žrtva tu informaciju razumjela.

2. Rezultati istraživanja pokazuju da je žrtvama obiteljskog nasilja često vrlo važno, od najranije faze postupka, da se osjećaju sigurno i prime psihološku pomoć. Stoga je iznimno važno da pisana

informacija o pravima (o obliku brošure ili letka) sadrži konkretne informacije o psihološkoj pomoći koju pružaju konkretne službe, kao i konkretne informacije o skloništima koje žrtva može koristiti. Žrtvama su potrebne konkretne adrese na koje se mogu obratiti za određenu vrstu pomoći.

3. Žrtve nasilja u obitelji trebaju biti informirane, od najranijih faza postupka, ne samo o pravima koja imaju kao žrtve, nego i o pravima njihove djece koja mogu biti uključena u kazneni ili prekršajni postupak, kao žrtve ili svjedoci.

4. Potrebno je educirati policijske službenike, državne odvjetnike i suce koji su dužni informirati žrtve o njihovim pravima, ali isto tako i pružiti im podršku. Profesionalniji pristup tijela postupka ohrabrio bi žrtve da prijavljuju slučajeve obiteljskog nasilja. Edukacija bi osposobila policijske službenike, državne odvjetnike i suce da prepoznaju posebne potrebe žrtava za potporom (posebno žrtava nasilja u obitelji), a i pojedinačna procjena žrtava koju inače provode služi toj svrsi.

5. Žrtvama je jako važno da znaju što mogu očekivati u postupku, te bi ih o tome trebalo informirati od najranijih stadija (u policiji).

6. U slučajevima opetovanih saslušanja, policijski službenici, državni odvjetnici i suci trebaju pojasniti žrtvi da se nju ne osuđuje (sudi), nego da ona ima određena prava koja ima pravo ostvariti, te da ima pravo aktivno sudjelovati u postupku. Ako je moguće, žrtvu bi trebala ispitivati osoba istog spola, ako bi se zbog toga ugodnije osjećala.

7. Okolnost da sustav podrške žrtvama ne pokriva (uopće, ili samo u određenoj mjeri) cijeli državni teritorij i sve regije predstavlja velik strukturni problem koji se mora riješiti. Rješenje problema podrazumijeva da, barem u prvom koraku, javne službe i usluge podrške žrtvama budu dostupne svim žrtvama u istoj mjeri i kvaliteti.

8. Rezultati istraživanja pokazuju da žrtve nasilja u obitelji smatraju da je podrška koju im pružaju nevladine organizacije prilično potpuna i vrlo značajna. Stoga bi valjalo ojačati mehanizme suradnje s javnim službama za podršku žrtvama, te osigurati učinkovite mehanizme upućivanja. To će se postići i kroz osiguranje konkretnih i detaljnih pisanih informacija o pravima žrtava (Zaključci 1-4).